

LYMNAEA FRAGILIS (LINNAEUS, 1758) ГІДРОМЕРЕЖ ПОЛІСЬКОЇ ЛІСОВОЇ, ЛІСОСТЕПОВОЇ ЗОН І КАРПАТСЬКОГО ГІРСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Стадниченко Агнеса Полікарпівна

доктор біологічних наук, професор

Кафедра зоології, біологічного моніторингу та охорони природи
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Іконнікова Юлія Василівна

асистент

Кафедра ботаніки, біоресурсів та збереження біорізноманіття
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Ставковик *Lymnaea fragilis* уперше для прісноводної річкової мережі Європи був наведений К. Ліннеєм [1]. Донині цей м'якун став одним із звичайних для України малакобонтів підроду *Lymnaea s. str.*, який відзначається за сьогодення як у її прісноводній гідромережі, так і поза межами останньої, характеризуючись часом доволі широким розповсюдженням. Однак у малакологічній літературі як віддавна, так і наразі, наявні досить малочисельні й зазвичай скупі згадки щодо його поширення й особливостей екології у прісноводній гідромережі Поліської лісової і Лісостепової природно-географічних зон та Карпатського гірського регіону України. Це зумовлене, вочевидь, тривалим ототожненням цього м'якуна з *L. stagnalis*. Про це свідчить досить-таки нечисленна кількість вірогідних згадок у сьогочасній науковій літературі про його поширення у гідромережах трьох природно-географічних зон України – Поліської лісової, Лісостепової та Карпатського гірського регіону. *L. fragilis* віддавна був зазначений для східних теренів Галичини – у межах сучасної Тернопільщини [2, 5], а також для Житомирського Полісся [6], для західних областей України – Карпатського гірського регіону (окрім високогір'я) і Закарпаття. Неодноразово його відзначено було на Житомирщині [4]. Загальне поширення *L. fragilis* – палеарктичне.

Матеріалами для даного дослідження послуговували наші власні щорічні збори *L. fragilis*, здійснені у межах трьох природно-географічних зон України – Поліської лісової, Лісостепової і Карпатського гірського регіону протягом 2021–2025 років (навесні, влітку й восени). У Поліській лісовій зоні їх проведено було на річках Турія, Горинь, Уж, Тетерів, Сейм, у Лісостеповій зоні – на Сереті, Росі, Південному Бузі, у Карпатському гірському регіоні – на Пруті та Тисі (Рис. 1).

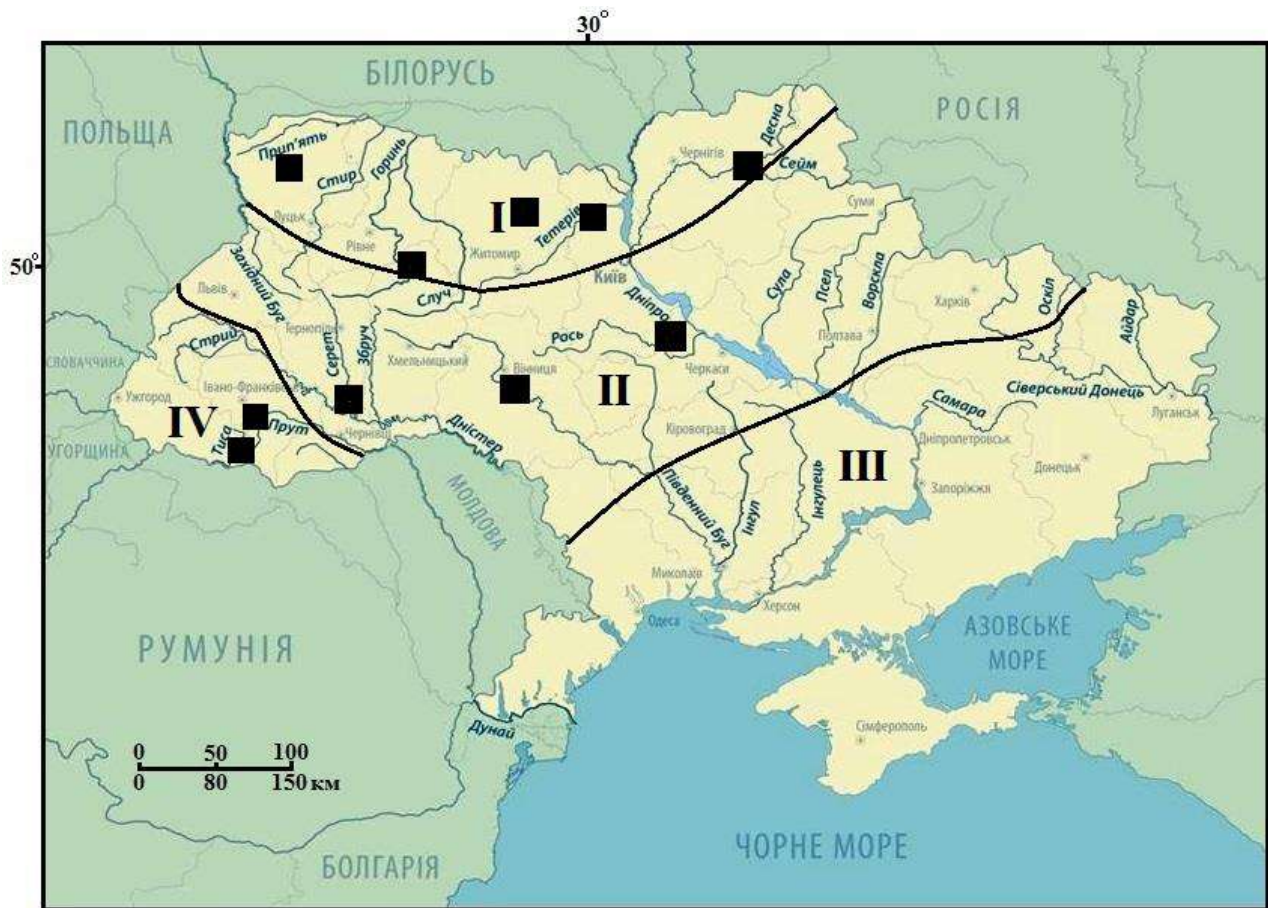

Рис. 1. Місця збору *Lymnaea fragilis* на території України: I – Поліська лісова зона; II – Лісостепова зона; III – Степова зона; IV – Карпатський гірський регіон.

За експедиційних виїздів було зібрано й опрацьовано 1697 малакологічних проб. Частина з отриманих результатів представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Поширення та щільність оселення *Lymnaea fragilis* у гідромережах Поліської лісової, Лісостепової природно-географічних зон і Карпатського гірського регіону України

Місце збирання	Координати	Кількість, екз.
Поліська лісова зона		
р. Турія (м. Ковель Волинської обл.)	51°12'02.8"N 24°41'33.3"E	9
р. Горинь (м. Славута, Хмельницької обл.)	50°18'26.7"N 26°50'48.6"E	17
р. Уж (м. Коростень Житомирської обл.)	50°55'46.8"N 28°36'15.7"E	10
р. Тетерів (смт. Іванків Київської обл.)	50°56'14.3"N 29°55'00.3"E	16

р. Сейм (м. Батурин Чернігівської обл.)	51°21'01.5"N 32°53'02.6"E	11
Лісостепова зона		
р. Серет (с. Касперівці Тернопільської обл.)	48°39'38.1"N 25°50'29.4"E	13
р. Рось (м. Богуслав Київської обл.)	49°32'35.3"N 30°51'10.4"E	12
р. Південний Буг (м. Тростянець Вінницької обл.)	49°05'30.5"N 28°35'18.0"E	14
Карпатський гірський регіон		
р. Тиса (м. Хуст Закарпатської обл.)	48°10'15.3"N 23°16'23.2"E	18
р. Прут (м. Коломия Івано-Франківської обл.)	48°31'51.7"N 25°00'15.8"E	15

Черепашка *L. fragilis* крупна, турбоспіральна, правозакручена, еволютна, висококонічна, ясногового, рогового, коричнювато-рогового або коричнювато-бурого забарвлення, досить тонкостінна, крихка, значно рідше – твердостінна, міцна. Горішня поверхня її слабо вилискуюча, з тоненькою осьовою покресленістю й досить різко вираженими лініями призупинення росту. Найостанніший з обертів черепашки нерідко з чіткою малеатною скульптурою типу «удари молотка».

Завиток черепашки у цього м'якуна вельми стрункий, високо піднесений догори, гострий, конічної форми, нерідко – шиловидний, часом він дуже стоншений – голчастий. Висота його зазвичай перевищує висоту устя черепашки у 1,5–2 рази. Він сформований слабо опуклими, часом – майже цілком сплосченими й дуже повільно зростаючими 7–7,5 його обертами. Найостанніший із них вельми масивний: висота його дорівнює 0,69–0,73 висоти черепашки за помірної її ширини (вона сягає 0,47–0,51 його висоти). Шов, розмежовуючий оберти черепашки, зазвичай неглибокий, трохи (дуже слабо) скошений. Тангент-лінія зазвичай пряма, рідше – майже пряма. Апікальний кут завитка черепашки гострий – 22°47'–28°56'.

Устя черепашки чимале, за формою воно більш-менш яйцеподібне. Висота його зазвичай менша від 0,5 висоти черепашки, ширина ж його становить 0,58–0,63 від його висоти. Парієто-палатальний кут гострий, за значенням його дуже близький до прямого кута; іноді (рідко) він таки прямий, а часом й значно його перевищуючий (88°33'–114°46'). Колумелярний відворот завжди широкий, цілком прикриваючий собою пупок. Стовпчик усередині порожнистий. Вільний край устя черепашки прямий, гострий.

Висота черепашки – до 53,6, її ширина – до 28,4, висота устя – до 26,4, ширина його – до 14,8, висота завитка – до 27,4 мм.

М'яке тіло *L. fragilis* правозакручене. Його анальний, видільний і статевий отвори розміщені по правій його стороні. Нутрянний мішок представлений у формі конічної спіралі. Трикутні за формою щупальці короткі й широкі. Краї їх

сильно стоншені. Нога вельми масивна, подовгувато-овальна, її краї виразно сплюснені.

У гідромережі України описуваний вид представлений двома підвидами – *L. fragilis fragilis* (Linnaeus, 1758) і *L. fragilis producta* Colbeau, 1859. Останній з них був уперше зазначений для гідромережі Галичини Й. Бонковським [3].

Наразі *L. fragilis* – один із звичайних для України м'якунів підроду *Lymnaea s. str.*, який відзначається (як на її теренах, так і поза їх межами) у сьогодення доволі широким розповсюдженням. Воно забезпечується функціонуванням його чималої ноги витягнутоовальної форми, яка на черевній стороні їх тіла чітко відособлена від останнього.

Зростаюче рік за роком протягом першої чверті ХХІ-го сторіччя глобальне потепління клімату Землі спричинило в Україні, а саме в Лісовій, Лісостеповій природно-географічних зонах та Карпатському гірському регіоні, істотні зрушення у структурі їх малакофауни, зумовлені потеплінням клімату у їх межах. Це споводувало виникнення суттєвих змін у поширенні досліджуваних м'якунів у заселених ними гідромережах. Піднесення рівнів умов температурного режиму, що супроводжує глобальне потепління, призвело до скорочення як загальної чисельності, так і щільності популяцій *L. fragilis* у межах згаданих вище теренів.

Список літератури

1. Linnaeus C. Systema naturae. Holmia : Laurentii, 1758. 823 p.
2. Bąkowski J. Mięczaki galicyjskie. Lwów : Polskie Tow. Przyrodników im. Kopernika, 1885. 103 p.
3. Bąkowski J. Mięczaki. Lwów : Muz. im. Dzieduszyckich, 1892. 264 p.
4. Астахова Л. Є. Трематодофауна ставковиків Житомирського Полісся. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2002. Вип. 10. С. 75–78.
5. Поліщук В. В. Донне тваринне населення Десни і його зміни під впливом забруднень. *Десна в межах України*. 1964. С. 102–126.
6. Полянський Ю. Матеріяли до пізнання малякофавни західнього Полісся. Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 1932. Вип. 4-5. С. 83–110.